

Så bygger vi mer tolerans

Tolernas till medmänniskor kan öka genom till exempel ekonomiska transaktioner där båda parter uppfattar sig som vinnare. FOTO: Anders Good/TT

Det mångkulturella samhället innebär en utmaning. Hur ska människor kunna leva tillsammans utan konflikter trots olika värderingar, normer och livsval? Ett svar är genom tolerans – genom att de, trots att de ofta har olika synsätt, accepterar att andra tycker och är annorlunda. Vår egen forskning om synen på bland annat homosexuella och judar tyder på att tolerans stimuleras av rättsstat och marknadsekonomi och att dessa fundament i den liberala demokratin därför också behöver omfamnas av kulturella skäl, skriver Niclas Berggren och Therese Nilsson, båda forskare i nationalekonomi.

Av [Niclas Berggren](#) och [Therese Nilsson](#) | 27 oktober 2020

0

Eventuella åsikter och slutsatser i texten är skribentens egna.

[I korthet Stöd KvartalNyhetsbrev](#)

I korthet

Det mångkulturella samhället rymmer utmaningar.

Tolerans är en viktig social attityd för att minska konflikter.

Rättsstaten förmår stimulera tolerans, liksom ett stabilt penningväsende.

Globalisering gynnar en vilja att lära barn tolerans, men ökad frihet för handel och finansiella transaktioner kan förstärka antisemitism.

Den liberala demokratin, med rättsstat och marknadsekonomi, rymmer i sig mekanismer som verkar för harmoni i samlevnaden människor emellan.

Det mångkulturella samhälle vi lever i har sina styrkor och svagheter, men oavsett vad man tycker om att människor med olika bakgrunder, etnicitet, värderingar och livsval lever tillsammans håller nog så gott som alla med om att det är bra att undvika konflikter. Ett klassiskt recept för det är *tolerans*, en social attityd som innebär att man inte lägger sig i vad andra människor tycker eller hur de lever sina liv.

Tänkare som **John Locke** (i *A letter concerning toleration*) och **John Stuart Mill** (i *On liberty*) har betonat att denna attityd i regel leder till harmoni och lycka. Det kan jämföras med en situation där människor försöker styra och ställa över andra, vilket ofta orsakar osämja. Men om nu tolerans anses eftersträvansvärt blir frågan hur denna attityd kan gynnas.

Ett huvudresultat är att ett effektivt och rättvist rättssystem är av stor betydelse för hur toleranta människor är, men också att viss ekonomisk politik spelar roll.

Frågan kan besvaras ur många olika perspektiv; i vår forskning har vi fokuserat på toleransens *institutionella* grunder. Det innebär att vi undersöker hur ett samhälles ekonomisk-rättsliga regelverk påverkar förekomsten av tolerans mot personer av annan etnisk tillhörighet, annan sexuell läggning och annan religion. Ett huvudresultat är att ett effektivt och rättvist rättssystem är av stor betydelse för hur toleranta människor är, men också att viss ekonomisk politik spelar roll.¹

Läs mer [Visa mindre](#)

Stort behov av tolerans

Vår forskning görs i en tid när behovet av tolerans är stort. Bara i Sverige anmäldes till exempel 7 090 brott med ett hatmotiv under 2018.² Uppenbarligen finns spänningar i vårt samhälle som har sin grund i ogillande av andra människor på grundval av etnicitet, [sexuell läggning och religion](#).

Men det är också viktigt att notera att toleransen skiljer sig åt länder emellan – vissa samhällen har hög och andra låg genomsnittlig tolerans. Denna variation kan hjälpa oss att bättre förstå vad som skapar tolerans och hur man möjligen kan stimulera denna attityd till andra människor.

Vi har länge bedrivit forskning om dessa frågor, och i en av våra studier undersöker vi hur ekonomisk frihet i olika länder relaterar till tre mått på tolerans.³ "Ekonomisk frihet" är ett index som på en tiogradig skala mäter marknadsekonomin omfattning på fyra områden samt rättsstatens kvalitet, medan toleransmått baseras på attityder uttryckta i enkäten *World Values Survey*. Två av toleransmått anger den andel som kan tänka sig personer av annan etnicitet eller homosexuella som grannar; det tredje anger den andel som anser det viktigt att lära barn tolerans.

Vi undersöker sambandet genom att utföra en statistisk analys där vi kontrollerar för andra möjliga förklaringar till variationen i tolerans mellan länder och där vi delar upp måttet på ekonomisk frihet i dess fem delar.

Ju starkare marknadsekonomi och rättsstat, desto större tolerans.

Resultaten tyder på att mer ekonomisk frihet är positivt relaterad till de tre typerna av tolerans. Ju starkare marknadsekonomi och rättsstat, desto större tolerans. Här är en illustration av hur betydelsefullt detta samband är: En ökning av den ekonomiska friheten med en enhet på den tiogradiga skalan är förknippad med att andelen som anger att de inte har något emot homosexuella grannar ökar med cirka sju procentenheter. Till exempel anger ungefär 85 procent av tyskarna att de inte har något emot homosexuella grannar, och om Tyskland då ökar sin ekonomiska frihet med en enhet innebär det, lite förenklat, att toleransen ökar med cirka åtta procent (7/85). Om man tittar på de fem olika områdena av ekonomisk frihet, är det i synnerhet en stark rättsstat, men även en stram penningpolitik, som driver resultaten.⁴

Samarbete gynnar tolerans

Hur kan detta resultat förstås? Genom två mekanismer – en som har med rättssystemets kvalitet, och en som har med marknadsekonomin sociala karaktär, att göra. Den första mekanismen är inspirerad av **Bo Rothstein**⁵ och säger att människor tenderar att se på varandra med lägre misstänksamhet och högre tillit om de förväntar sig att personer som betar sig illa straffas av rättssystemet. Det minskar risken för kontakter med personer som är ute efter att utnyttja en.

... människor lär sig att samarbeta, inte minst med personer de inte känner, genom den mångfasetterade interaktion som transaktioner på marknader innebär.

Den andra mekanismen bygger på en teori om marknader och är inspirerad av den evolutionära biologen **Joseph Henrich** med flera.⁶ Den visar att människor lär sig att samarbeta, inte minst med personer de inte känner, genom den mångfasetterade interaktion som transaktioner på marknader innebär. En del av detta samarbete rör penningssystemets stabilitet och trovärdighet. Om pengars värde är stabilt blir värdet av alla de avtal som ingås i ekonomin förutsägbart, vilket stimulerar människor att handla, och i förlängningen samarbeta, med varandra.

I en uppföljande studie⁷ undersöker vi om det finns ett samspel mellan ekonomisk frihet och social tillit när det gäller att skapa tolerans. Utgångspunkten är en tidigare studie⁸ som visar att ekonomisk frihet, och i synnerhet rättsstatens kvalitet, har ett starkt samband med tillit. Tillit skulle därför kunna fungera som en "katalysator"; ju mer människor litar på varandra, desto mer positiv blir rättsstatens effekt på toleransen. Det är också det resultat vi finner.

Globalisering och tolerans

Vi har även studerat hur olika typer av globalisering påverkar människors vilja att lära barn tolerans.⁹ Som mått på globalisering använder vi det så kallade *KOF-indexet*, som mäter graden av politisk, ekonomisk och social globalisering i drygt 120 länder. Vår statistiska analys, i vilken vi kontrollerar för andra möjliga bestämningsfaktorer, visar att såväl ekonomisk som social (men inte politisk) globalisering gör föräldrar mer benägna att vilja uppfostra sina barn som toleranta.

Om globaliseringen i ett genomsnittligt land ökar med tio enheter på den 100-gradiga skalan är det förknippat med att cirka sju procentenheter fler säger att det är viktigt att uppfostra sina barn som toleranta. För att exemplifiera med Tyskland igen, där cirka 75 procent anger att det är viktigt att uppfostra barn att bli toleranta, skulle en förstärkt grad av globalisering med tio enheter leda till att andelen som vill lära ut tolerans kunna förväntas öka med cirka 9 procent (7/75). Resultaten drivs i synnerhet av frånvaro av handelshinder och av mer handelsflöden, på den ekonomiska sidan, och av mer kulturell närhet, mer informationsflöden och mer personliga kontakter på den sociala.

Vår tolkning av detta resultat är att föräldrar inser att det gynnar deras barn att ha en öppen inställning till människor som är annorlunda i en mer integrerad värld. Det kommer göra dem bättre rustade att resa, studera och arbeta i andra länder och att samarbeta med andra runtom i världen.

Toleransens rötter

Mot bakgrund av att Europa på senare år har erfarit omfattande invandring har vi, tillsammans med nationalekonomen **Martin Ljunge**, undersökt vad som förklarar hur toleranta andra generationens invandrare i Europa är mot homosexuella.¹⁰

Sådan tolerans kan ses som en indikation på hur öppna personer med invandrabakgrund är och hur nära värderingsmässigt de ligger rådande värderingar i europeiska länder.

Studien är upplagd så att vi relaterar ett stort antal indikatorer på ekonomi, värderingar, politik, rättsstat, religion och klyftor i föräldrarnas ursprungsländer till den individuella toleransen. Dessa variabler påverkar föräldrarna, som har vuxit upp i dessa länder, och deras värderingar och normer förmedlar de sedan till sina barn. En fördel med denna metod är att man kan utesluta omvänd kausalitet, alltså att det skulle vara tolerans som påverkar olika faktorer snarare än olika faktorer som påverkar tolerans.

... om andra generationens invandrare i Europa har föräldrar som härstammar från länder där islam är dominerande religion tenderar de i genomsnitt att vara mer intoleranta...

Vad finner vi då i vår breda analys av sammanlagt 46 möjliga bestämningsfaktorer? Jo, att om andra generationens

invandrare i Europa har föräldrar som härstammar från länder där islam är dominerande religion tenderar de i genomsnitt att vara mer intoleranta, i alla fall om de själva dessutom definierar sig som religiösa.

Samtidigt är de mer toleranta om ursprungsländerna kännetecknas av människor som anser det viktigt att lära barn tolerans, av människor som anser det viktigt att barn lär sig ta ansvar och av opartiska institutioner (det vill säga regelverk som behandlar människor lika). Detta tyder på att såväl kulturella som rättsliga faktorer har betydelse för om människor blir toleranta.

Ekonomisk frihet och antisemitism runtom i världen

Den sista studie vi presenterar är helt ny.¹¹ Den handlar om hur ekonomisk frihet förhåller sig till antisemitism, som ju är en specifik typ av intolerans.

Vår studie visar att rättsstatens kvalitet motverkar antisemitism, men att en aspekt av marknadsekonomin, hur fritt regelverket är för handel och finansiella transaktioner, faktiskt går i motsatt riktning.

Historiskt har antisemitismen haft tydliga ekonomiska kopplingar – det har funnits och finns en stereotyp bild av judar som del av en global finanselit som berikar sig på andras bekostnad. Därför ville vi testa om den positiva inverkan som ekonomisk frihet har visat sig ha för tolerans mot andra grupper också kunde påvisas i fallet med antisemitism. Vår studie visar att rättsstatens kvalitet motverkar antisemitism, men att en aspekt av marknadsekonomin, hur fritt regelverket är för handel och finansiella transaktioner, faktiskt går i motsatt riktning.

Vår tolkning av dessa resultat är att samma "skyddseffekt" av rättsstaten som uppkommer gentemot andra minoritetsgrupper uppkommer även gentemot judar. Men när det gäller reformer som stärker den globala marknadsekonomin krävs försiktighet i just detta specifika fall, eftersom antisemitismen i många människors sinnen stimuleras av en föreställning om att judar förmår utnyttja marknadsekonomin på ett mer framgångsrikt sätt än andra, vilket kan föda missunnsamhet och aversion.

Det kan därför vara viktigt att fundera på sätt att stärka rättsstaten, eller att på andra sätt motverka antisemitismen, när hinder för internationella ekonomiska transaktioner tas bort (vilket kan motiveras av andra skäl).

Vägen framåt för den liberala demokratin

Vi har här gjort några nedslag i vår forskning som vi tror ger en del värdefulla insikter i en tid då olika grupper kan känna avstånd till varandra och då konflikter kan uppstå på grund av olika syn på etnicitet, sexuell läggning och religion. Det mångkulturella samhället har sina förtjänster, men vill man försöka minimera dess spänningar ger våra studier flera viktiga insikter.

Först och främst finner vi stöd för att rättsstatens kvalitet bidrar till mer tolerans. Tankar om rättsstatens betydelse har utvecklats av bland andra **Montesquieu**, **Immanuel Kant** och **Friedrich Hayek**. Det som kännetecknar rättssystem av detta slag är formella principer som konstitutionalism, generalitet, tydlighet, offentlighet, stabilitet och framåtgällande. De kan även sägas förutsätta meritokrati.

Att underlåta att vårda denna typ av rättsordning kan därför visa sig dubbelt kostsamt.

Dessa rättssystem har också procedurregler som klargör hur lagregler ska administreras, inte minst genom ett oberoende rättsväsende. De har dessutom, enligt vissa synsätt, ett lagligt skydd för frivilliga avtal och privat egendom.¹² Rättsstaten, förstådd på det här sättet, förmår inte bara att påverka mänskligt beteende genom "hårda" lagregler – de bidrar också i förlängningen till att forma hur vi betraktar våra medmänniskor.

Att underlåta att vårda denna typ av rättsordning kan därför visa sig dubbelt kostsamt.

För det andra visar vi att inslag i marknadsekonomin, såsom ett stabilt penningväsende och globalisering, också kan påverka tolerans i positiv riktning. När det gäller globalisering ser vi olika effekter i två studier. I den ena visar vi att ökad ekonomisk och social globalisering leder till att föräldrar blir mer benägna att uppfostra sina barn att bli toleranta, men i den andra ser vi att antisemitismen kan öka av friare handel och kapitalrörelser.

Slutligen finner vi att kulturella faktorer också spelar roll – till exempel att andra generationens invandrare i Europa är mindre toleranta mot homosexuella om de härstammar från länder med muslimsk kultur och om de själva är religiösa.

Däremot är andra generationens invandrare mer toleranta om de har sitt ursprung i länder där människor anser det viktigt för barn att lära sig tolerans och att ta ansvar och där institutioner är mer opartiska (i enlighet med det rättsstatliga idealet). Social tillit är ytterligare en kulturell faktor av betydelse – i länder där människor litar på varandra är rättsstatens effekt på tolerans extra positiv.

Vi ser dessa resultat som en bekräftelse av att två av den liberala demokratin fundament – rättsstaten och marknadsekonomin – kan bidra till att skapa ett mer tolerant samhälle och ett faktiskt skydd för många minoriteter.

Se noter Visa mindre

Noter

1. På ett sätt kan förekomsten av rättsstat ses som ett utslag av intolerans: mot en klass handlingar som man anser tillräckligt skadliga för att motverka med hjälp av den statliga våldsapparaten. Det vi talar om här är alltså en annan klass handlingar, som man anser ska vara lagligt tillåtna fastän man ogillar dem. Var gränsdragningen ska gå är en svår filosofisk fråga, inte minst belyst av Karl Popper i "Toleransens paradox", som vi av utrymmesskäl inte går in på här.
2. BRÅ: Hatbrottsstatistik: <https://www.bra.se/statistik/statistiska-undersokningar/hatbrottsstatistik.html>.
3. Berggren, Niclas och Therese Nilsson (2013). "Does Economic Freedom Foster Tolerance?" *Kyklos*, 66(2): 177–207. [Länk](#). [Pdf](#).
4. Begreppet "rättsstat" i denna forskning utgör en sammanvägning av nationella experters bedömning av nio egenskaper i ett rättssystem: rättssystemets oberoende, opartiska domstolar, skydd av privat ägande, frånvaro av militär inblandning i rättsväsende och politik, rättssystemets integritet, rättsligt upprätthållande av avtal, frånvaro av kostnader av regleringar i samband med överlåtelse av fast egendom, polisens pålitlighet och frånvaro av kostnader för brott för affärsverksamheter. För mer detaljer, se [här](#).
5. Rothstein, Bo (2000). "Trust, Social Dilemmas and Collective Memories." *Journal of Theoretical Politics*, 12(4): 477–501. [Länk](#)
6. Henrich, Joseph, Robert Boyd, Samuel Bowles, Colin Camerer, Ernst Fehr, Herbert Gintis och Richard McElreath (2001). "In Search of Homo Economicus: Behavioral Experiments in 15 Small-Scale Societies." *American Economic Review*, 91(2): 73–78. [Länk](#).
7. Berggren, Niclas och Therese Nilsson (2014). "Market Institutions Bring Tolerance, Especially Where There Is Social Trust." *Applied Economics Letters*, 21(17): 1234–1237. [Länk](#). [Pdf](#).
8. Berggren, Niclas och Henrik Jordahl (2006). "Free to Trust: Economic Freedom and Social Capital." *Kyklos*, 59(2): 141–169. [Länk](#).
9. Berggren, Niclas och Therese Nilsson (2015). "Globalization and the Transmission of Social Values: The Case of Tolerance". *Journal of Comparative Economics*, 43(2): 371–389. [Länk](#). [Pdf](#).
10. Berggren, Niclas, Martin Ljunge och Therese Therese (2019). "Roots of Tolerance Among Second-Generation Immigrants". *Journal of Institutional Economics*, 15(6): 999–1016. [Länk](#). [Pdf](#).
11. Berggren, Niclas och Therese Nilsson (2020). "Economic Freedom and Antisemitism." *Accepted for publication in Journal of Institutional Economics*.
12. Waldron, Jeremy (2020). "The Rule of Law." I Edward N. Zalta (red.), *Stanford Encyclopedia of Philosophy* [Länk](#). Se även not 4 angående det mått på rättsstat vi använder i vår forskning.

Niclas Berggren är docent i nationalekonomi vid Institutet för Näringslivsforskning (IFN) och Ekonomihögskolan i Prag och forskar bland annat om tillit, tolerans och skönhet.

Therese Nilsson är docent i nationalekonomi vid Ekonomihögskolan vid Lunds universitet och Institutet för Näringslivsforskning (IFN) och forskar bland annat om hälsa, globalisering och tolerans.